

*Миرونюк В. М.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури
Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янука*

ОБРАЗОК У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Анотація. У статті з'ясовуються жанрово-стильові особливості образка Василя Стефаника, а також закономірності його розвитку в історико-літературному процесі кінця XIX – початку XX ст. Проаналізовані емоційний зміст творів, способи вираження авторської позиції, художньо-виражальні засоби.

Ключові слова: жанр, образок, акварель, малюнок, фотографія, психологізм, фрагментарність, мініатюрність.

Постановка проблеми. Кінець XIX – початок XX століття в українській літературі був періодом оновлення змісту та форми художньої творчості, переосмислення традиційних способів світозображення. Поряд із традиційними сюжетами та нараційними формами починають функціонувати явища, що модифікують існуючу манеру оповіді та провокують переработку ідейно-тематичного комплексу, призводять до трансформації жанру. Виникнення нових жанрових різновидів найяскравіше простежується в малій прозі. Як зазначає дослідниця Н. Копистянська, «виникнення напрямів, жанрів, жанрових різновидів ніколи не мало суто локального чи закритого національного характеру» [1, с. 267], а взаємодія культур посилювала взаємовпливи та запозичення, які художньо висвітлювалися у літературах окремих країн, презентуючи типологічні збіги та відмінності на тематичному, поетикальному чи жанровому рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання синтезу різних родових та жанрових ознак у художній структурі епічного тексту залишаються на периферії наукових пошуків, хоча стали предметом дослідження цілого ряду наукових робіт відомих учених-літературознавців (Ф. Білецький, В. Фашенко, Н. Калениченко, І. Денисюк, В. Агєєва, Т. Гундорова, В. Костюк, Ю. Кузнецов, С. Павличко, С. Хороб, Н. Шумило та ін.).

Зацікавленість проблемою нетрадиційного жанру образка дозволяє осмислити сам процес розвитку естетичної і художньої свідомості, виявити індивідуальну неповторність творчості Василя Стефаника.

Метою запропонованої статті є спроба окреслення жанрово-стильових особливостей образка у творчості Василя Стефаника, дослідження форм взаємодії його з іншими прозовими жанрами.

Виклад основного матеріалу. Жанрова система творчості Василя Стефаника різноманітна: поезія в прозі, діалогізована новела, ліризована новела, епічне розлоге оповідання, образок, нарис тощо. Жанр і жанрова модифікація як універсальні категорії літературної морфології й типології – важливі атрибути онтології художнього твору й чинники літературного процесу. Вони концентрують у собі істотні риси змістовної форми художньо-словесних творів. Жанр – тематичний, технічно усталений тип художньої творчості, специфічний для кожного різновиду мистецтва, який визначається своєрідністю зображення [2, с. 364]. Як справедливо зазначає Н. Копистянська:

«Жанр змінний у безперервному історичному розвитку і національній своєрідності... Жанр неповторно індивідуальний (творчість визначних письменників відрізняється особливим зламом жанрових ознак і часто дає якийсь повний напрямок розвитку того чи іншого жанру, чи його відгалуженню, сприяє трансформації поняття)» [1, с. 33].

Жанрова ж модифікація – генологічне поняття нижчого рівня загальності, варіантна конкретизація жанрового інваріанта, у якій зберігається основний стійкий формозмістовий комплекс жанровизначальних рис і, поруч із тим, наявні специфічні особливості (модифіканти), які видозмінюють базову модель жанру і вирізняють цей його різновид на тлі інших модифікацій [3, с. 3].

Аналізуючи загальні тенденції розвитку української малої прози зламу століть (XIX–XX), І. Денисюк зазначив, що «... відбувається дифузія літературних родів та жанрів – лірика затоплює прозу. Драма братається з новелою, оповідання – з нарисом чи новелою, а то й із повістю. Толерується крайня «верлібність», фрагментарність прози. Виникають різні форми «новелістичного нарису». Йде безнастанна трансформація жанрів малої прози – взаємопроникнення і їх взаємонакладання, процвітає розмаїтість форм і барв» [4, с. 215].

Одним із цікавих і малодосліджених жанрів малої прози є образок. І. Денисюк його охарактеризував, як «викристалізований жанр, просторово обмежений фрагмент, сцена, силует однієї постаті чи групи з більш-менш статичною конфігурацією, яку б можна закріпити настроєм одного моменту» [4, с. 228].

Як зазначено у літературознавчій енциклопедії: «Образок – невеликий за обсягом прозовий твір, основою якого є ескізне зображення певної події або сценки, пластичний опис ситуації, наприклад «Галицькі образки» І. Франка, «Пе-коптьор», «Відьма» М. Коцюбинського, поширений у другій половині XIX ст. у творчості реалістів та натуралістів. Відомий був також віршовий образок на ліро-епічній основі, що висвітлював громадянську тематику в сентиментально-гуманістичному забарвленні: «Лялька» В. Сирокомлі, «Образки» М. Конопницької тощо. Існує також сценічний образок, наприклад, «Шарада» І. Грабовського» [2, с. 141].

Переважає більшість дослідників, зокрема В. Лесин і О. Пулинєць, у своїх наукових розвідках зауважують, що образок близький до нарису малорозвиненим сюжетом і ескізною технікою.

Надсуттєвою особливістю, що визначає розвиток малих жанрових форм прози західноукраїнських письменників, зокрема Василя Стефаника, стало їх тісне зіткнення з реальним життям, суспільно-політичними катаклізмами, якими супроводжувався період кінця XIX – початку XX століття. Варто зазначити, що важливою рисою нарисів і образків було посилення уваги до «нового характеру», інтенсивні його пошуки у всіх сферах суспільного життя.

Характер образу в цих творах Василя Стефаника – це, скоріше, ескіз характеру, визначальною ознакою якого можна назвати спрощеність внутрішнього світу героя («Пістунка»). Наскрізним способом творення характеру нарисового героя (вона, Парася) є пряма описовість, зовнішній психологізм, фізичне відчуття драматичності ситуації, сильні почуття. Це означає, що внутрішній світ героя твору знаходить своє вираження в зовнішній дії, коли письменника більше цікавить не просто людина, а соціальна роль, яку вона відіграє у механізмі звершень і перетворень, у «поступальному русі епохи».

Інтерес до людини-сучасника як особистості стає характерною рисою нарисової прози Василя Стефаника. Письменник розкриває складні питання тогочасного суспільства, оголює протиріччя, які руйнують моральні цінності, що лежать в основі національного характеру. Він виражає себе через стан психіки своїх героїв, і це була його індивідуальна особливість як митця. Тридність «автор – герой – читач» уявлялася Стефанікові єдиним психічним простором. Свій біль В. Стефанік персоніфікував у образах своїх героїв: «Більше описати не можу, бо руки трясуться і кров мозок заливає. Приступити ще ближче до вас – значить спалити себе...» [5].

Для творів В. Стефаника властивий характерний для літератури модернізму підвищений психологізм, інтерес до критичних станів людської душі, до моментів, коли вирішуються питання життя і смерті. Цікавою і переконливою видається нам думка Л. Дем'янівської, яка писала: «...письменник завжди будував свої новели-образи не на розлогіх описах і розповідях, які вимагають епічного спокою, а на таких яскравих і сильних враженнях, які вкарбовуються в пам'ять назавжди. Як у спалаху блискавки показує він найважливіші, найзначніші моменти в житті людини» [6, с. 8]. У цьому виявляється тяжіння митця до експресіонізму.

Автор вводить читача в сферу морально-психологічних переживань і філософських пошуків героя чи героїв, розкриває в глибоких соціально-історичних зрізах основні тенденції духовного розвитку суспільства на його складному шляху до оновлення і перетворення світу, як, наприклад, у нарисі-образку «Пістунка» (1921). У творі В. Стефанік показує родинну трагедію, зумовлену війною. У час перебування чоловіків на війні в сім'ях з'явилися «чужі» діти.

Дівчинка-нянька Парася влаштовує гру в похорони, пропонує своїм одноліткам голосити над живою ще дитиною. Вона знає, що ту дитину сьогодні вб'ють, бо вона народжена від гусара московської армії. І діти, а з ними і читач, приймають розповідь Парасі, як щось природне – тільки допитливий Максим намагається встановити, чим же відрізняється приречений на смерть малюк від інших. Він говорить: «Це така ж дитина, як кожда, а твій тато якийсь дурний» [5, с. 175].

І далі діти спокійно обговорюють, чи легко задушити дитину, і з'ясовують, що, «а то штука таке мале душити?», потім беруться ритуально голосити над нею, як над мертвою. Побачивши цю картину, сільська баба Дмитриха хреститься. Читач сприймає подію широко, бо письменник художнім словом переконливо доводить, що мало бути так, а не інакше. Через те, що читачеві не розкрито ніяких деталей про цих дітей, «група виглядає так, як би хто стряс із дерева великих лісниць, які на землі повалилися», «а дитина, за якою голосять, це така дитина, як кожда» [5, с. 176]. Тому можна стверджувати, що у даному творі представлено симбіоз двох жанрових класифі-

кацій образка: узагальненість зображуваної події та фрагментарність.

Найтиповішим зразком образка початку ХХ ст. є «Озими» В. Стефаника. В основі цього фрагмента – малярська композиція – ефект контрасту кольорів, живописна «жанровість» сценки і, разом із тим, поетичне враження, настрої та певна філософія. Початок твору передає настрої осіннього дня як пісню, що поєднала в собі осінні звуки, барви і промені: «Протяжна, тужлива пісня вилискується по зораних нивах, шелестить зів'ялими межами, ховається по чорних плотах і падає разом з листям на землю. Ціле село співає, білі хати сміються несміливо, вікна ссуть сонце» [5, с. 164]. Далі йдуть чисто малярські зелені й білі плями, фіксація контрасту. Автор подає образ старості на тлі зелені і сонця. Це ефект однієї хвилини: про минулий час дізнаємося з деталей зорових: «померклі очі», «біле волосся», «витерта кавулька палички».

Відтак письменник озвучує цю картину. Передається настрої осені через сприймання старого діда. Відбувається звичайний для В. Стефаника «діалог – монолог». Дід розмовляє зі смертю-косарем, що забув стяти дозрілий колос, з сонцем, з курми, які дзьобають соковиту озимину. Формується філософія «озимини» – роздумів про вічну молодість землі. «Файне, зелене, а вона (тобто курка) тото псує... Земля все молода, вона, як дівка, світло є – то вбериси, будний день – то вона по-будному вбрана, а все дівочить – відколи світа та сонця» [5, с. 165]. І в заключному акорді підкреслений контрастно елемент живучості, молодості озимини.

Змальовуючи своїх героїв, письменник заглиблювався в їхній внутрішній світ, що допомагало в розкритті особливостей українського національного характеру. Новеліст передавав національний колорит за допомогою відображення звичаїв, побуту, фольклору, пейзажних та портретних малюнків.

«Образковістю» письма відзначаються В. Стефанікові фрагменти «Синя книжечка», «Виводили з села», «Стратився», «У корчмі», «Лесева фамілія», «Побожна», «Сама-саміська», «Май», «З міста йдучи», «Лан», «Вечірня година» тощо. Під рубрикою «Образки з гуцульського життя» виходили у «Літературно-науковому віснику» «Злодія зловили», «Раз мати родила» М. Черемшини. У різних часописах друкувались «образки з життя», «образки з життя наших селян» Є. Ярошинської. На Україні писали «акварелі» М. Коцюбинський («аквареллю» іменував письменник свій образок з татарського життя «На камені»), Є. Мандичевський, Г. Хоткевич, у Польщі – М. Конопницька, Г. Запольська.

Як «фотографії з життя» вміщались ескізи В. Стефаника. Синонімом «образка» можна вважати «малюнок» і «фотографію», що вказували, передусім, на фрагментарність, мініатюрність, обмеженість певними рамками «дрібного» матеріалу, який не претендував на масштабність, але по-своєму був цікавий. Особливо колористичний, мальовничий образок, що своїм витонченим виконанням та картинністю бачення викликав асоціації з ніжно-прозорою технікою малярської акварелі, літературознавці іменували «аквареллю» [4, с. 229].

Висновки. Таким чином, проблеми, що порушуються в образках – соціально-економічні та суспільно-політичні. Об'єкт зображення – людина. Однією з особливостей є активне авторське ставлення до зображуваного. Фрагментарність, миттєвість, епізодичність, лаконізм, фактографічність, психологізм, гостра сатира, засновані на реальних подіях, були

основними елементами побудови образка Василя Стефаника й сприяли урізноманітненню жанрових форм малої прози.

У творах митця знайшли вираження характерні для українського національного характеру архетипи істини, добра та краси, а також архетипи землі, природи, свободи. Його герої – це колоритні національні типи з такими рисами характеру, як емоційність, працьовитість, сердечність, сумлінність, надійність, скромність.

Перспективами подальшого дослідження стане більш поглиблене вивчення жанрово-стильових особливостей творчості західноукраїнських письменників кінця XIX – початку XX століття.

Література:

1. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства: монографія / Н. Копистянська. – Львів: ПАІС, 2005. – 368 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У 2-х томах / Автор-укладач Ю. Ковалів. – К., 2007. – Т. 2. – 624 с.
3. Тихолоз Н. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01 / Н. Тихолоз. – Львів: нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2003. – 20 с.
4. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX століття / І. Денисюк. – Львів, 1999. – 280 с.
5. Стефаник В. Вибране / Упор. В.М. Лесин та Ф.П. Погребенник. – Ужгород: Карпати, 1979. – 392 с.

6. Дем'янівська Л. Митець великого таланту / Л. Дем'янівська // В. Стефаник. Моє слово: Новели та оповідання. – К., 1991. – С. 5–16.
7. Грицюта М. Художній світ Василя Стефаника / М. Грицюта. – К., 1982. – 199 с.

Мирунюк В. М. Образок в творчестві Василя Стефаника

Анотація. В статті вивчаються жанрово-стильові особливості образка Василя Стефаника, а також закономірності його розвитку в історико-літературному процесі кінця XIX – початку XX в. Проаналізовані емоційне та стилістичне зміст творів, способи вираження авторської позиції, художньо-виразні засоби.

Ключові слова: образок, акварель, психологізм, фрагментарність, мініатюрність.

Myroniuk V. A sketch in Vasyl Stefanyk's creative work

Summary. This article deals with clarifying of genre and style features of a sketch of Vasyl Stefanyk, and determination of regularity of its development in historical and literary process of end of XIX – beginning of XX century. The emotional content of works, ways of author's position expressing, artistic and expressive means are analysed.

Key words: genre, sketch, water-colour, drawing, photography, psychologism, fragmentariness, factuality, diminutiveness.